

V. KISS IMRE BÁTHORI ZSÓFIA FÖLÖTT

<Alr>

MIDÖN AZ HATALMAS HALAL,

A'

Fennyen Tündöklő BATHORI Familiának
Erős HAROM Czimeres Sárkány FOGAT meg-ron-

5

totta, és fel-fordította

M U N K A C Z R O L

Igy

Predikállott

A'

10

Néhai minden ki-gondolható dicsiretre

MELTO FEIEDELMÍ

B A T H O R I

S O P H I A

Aszszony Halotti Pompá-
ján

15

Pater KYSS IMRE Jesuita.

NAGY-SZOMBATBAN, Nyomtattatott az Academiai
Bötükkal SRNENSKY MATTYAS által Anno 1680.

Meg az eldödi Magyar-Országi Kronikáknak emlekezete bizo-
nítja BATHORI Familiának méltóságos, és fölséges ki-terjedet tűn-
dőklő Fényét, Apátok ANNYAROL BATHORI Nemes Fának vi-
rágzó Agacskái, kised RAKOCZI FERENCZ, és RAKOCZI JU-
LIANKA.

10

Es hogy azon Nagy Familiának Ekességét, Jóságát, s' minden
dicsőségét egy summában, Historiaknak olvasása nélkül-is, meg-
tudhassatok; Dicsőséges Nagy ANYATOK, méltóságos BATHORI
SOPHIA Fejedelem-Aszszony Istenes ELETET, mint szép tiszta
Tükört előtökben tészem.

15

Hogy Ti-is magatokban ki-ábrázolván, azzal tündököltessétek
Hólta-után-is az ő dicsőséges Familiájának Nagy-vóltát; meg-mutatván
az iránt, hogy nem lesztek méltatlan UNOKAI, dicsiretes Jó Nagy
ANYATOKNAK.

Mert nem csak azok Nevezetese, és Nagyok, kiket magok Elejek
dicsireti, hanem kiket Maradékiok-is Nagyokká, és Dicsőségesekké
téshnek. Azért-is Nagy dicsiretre méltó BATHORI ANDRAS, hogy
olyan Leánya volt BATHORI SOPHIA, a' Ti Nagy ANYATOK, ki-
nek massa Ekességes Jóságra BATHORI Familiában nem volt. Azon
okon fog öregbedni Nagy ANYATOK dicsireti, ha Magatokat méltó
UNOKAINAK rendes Eletetekkel lennyi meg-bizonítjátok.

25

Sőt bár fellyül haladgya Istenes, és Világi mód szerént-is igaz
itilettel meg-fontoltatot Eletetek Nagy ANYATOK dicsőségét; ugy-is
ugyan Nagyobbúl az ő dicsősége. Nagy szerencse nem küldülni más
idegenektül dicsősé-<A2v>get, és a' mivel Nagy az Ember e' Világon.
Nem távoztok Magatoktul, ha Nagy ANYATOK dicsiretes Eletét
szemlelitek el-feleythetetlenül. Es reménlhetitek Maradékokotok meszsze
időkre ki-terjesztendő dicsőségeket. Kiket hogy sokáig lássatok ből-
dogúl, tiszta Szívéből kívánnya.

30

Meg-nevezet Nagy Familianak, sok Eszten-
dők forgása alatt

35

Méltatlan Alázatos Lelki Tanitoja, Szolgaja
Pater KYSS IMRE

<1> „*Fortitudo, et decor indumentum ejus.*” Proverb. 31[25].

„Erősség és ékesség az ő öltözete.”

Dicsírvén az Okos, és Istenes Aszszonyt Bölcs Salamon, úgy szól, *Példa beszédekről irt Könyve* 31. *Résziben*; erre az igen nagy keserves gyászra öszve gyűlt Kegyes Halgatóim.

NAGY álmélkodással emlékeznek a' Sz. Atyák ama csudálatos Noé Bárkájáról, melynek el-készítését maga a' meg-foghatatlan bölcseségű fő Ingenir, avagy fundáló felséges Isten parancsolta minden részeire nézve véghez-vinni; a' mint szép rendessen elmélkednek arról Sz. Agost. Doctor L. 15. *de Civit. cap. 26.* és *Abbas Rupertus L. 4. in Gen. cap. 18.* Es leg-csudálatossabbnak s' mélységes titokkal telyes-sebnek látczik Istennek ábbéli el-intézése, mondván Noének, hogy annak a' nagy Machinának, alkotmányának, melybe az egész Világ volt be-rekesztve: „*In cubito consummabis summitatem ejus.*” Gen. 6[16]. „Leg-fölsőb részét egy könyöknyin végezzed.”

Mellyet magyarázván *Cardin. Cajet.* úgy mond, hogy közepiről kezdvén fel-felé, mint egy hegyessen föl menő oszlop formára kellett szűkülnyi a' Bárkának, úgy hogy a' teteje egy könyöknyire szorittas-sék. Világnak egy csudaja ez a' munka; hogy oly nagy épület, melyben minden-féle madarak, és vadak, s' azoknak sok nemü eledelek, külön-külön féle által-rekesztések, also, közepe, fölső házak voltak, a' teteje csak egy könyöknyi kicsinségen végezödjék.

Ennek a' Bárkának csudálatos csinálása, az Embernek testét je-<2>gyezi, úgy mond Szent Agoston, és Rupe.; *Szent Ambrus Doctor-is L. de Noé, et Arca.* „*Arca Noé, si quis velit impensius considerare, inveniet in ejus aedificatione descriptam humani corporis figuram.*” „Ha ki szorgalmasabban meg-gondollya Noé Bárkájának építését, abban az emberi testnek formáját meg-láttya.” Mert *Szent Agoston Doctor* mondása szerént: „*Si hominem jacentem metiaris supinum seu primum, sexies tantum est longus a capite ad pedes, quam latus a dextra ad sinistram,*” „*et decies quam altus a terra.*” „Ha az hanyat fekvő embert meg-méred, hatszor oly hosszú fejtől lábáig, mely széles jobb kezétől bal-kezeig, és tizszer, mely magas a' földtől.”

Lévén azért a' Bárkának hosszúsága hatszor annyi, mint a' szélessége, és tizszer annyi mint a' magassága; éppen az embernek formájához volt alkalmaztatva: akarván a' nagy bölcseségű Isten a' Világiak bolondságát, kiknek mayd e' Világ is kicsiny, meg-mutatni. Ollyan vala ama telhetetlen gazdag, „*Destruam horrea mea, et majora faciam,*” „*et dicam animae meae: anima habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare.*” Luc.

12[18–19]. „El-bontom chüreimet, és nagyobbakat csinállok”, „és aszt mondom a' Lelkemnek: lelkem, sok esztendőkre el-tétetett sok javaid vannak, nyugodgyál, egyél, igyál, vigan lakjál.” Azonban hallya: „*Stulte hac nocte,*” etc. „Bolond, ez éjyel a' lelkedet meg-kériki tüled, a' miket szerzettél pedig kié lesznek.” Ollyanoknak kiált Jayt az Isten Isaias Prophéta által. „*Vae, qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci, numquid habitabitis vos soli in medio terrae?*” *Isaiae cap. 5[8].* „Jay a' kik a' házhoz házat ragasztotok, és a' mezőhöz mezőt foglaltok a' helynek határáig, vallyon ti egyedül fogtok-e laknyi a' föld közepet?” Gondollyátok-meg, hogy minden magasságtok, hosszúságtok, szélességtok, hatalmotok, Uraságtok, birodalmotok csak egy könyöknyin végezödik-el, egy koporsóban szorul.

Nézd a' Világi hatalomnak, fölségnek, gazdagságnak nagy vóltát Nabuchodonosor nagy állo képében. A' feje jeles jó aranyból vala, azaz: a' nagy fölséges Császári, Királyi, Fejedelmi Nemzetség s' Nemes-ség. A' mellye pedig, s' a' karja ezüstből, azaz: gazdagság, kincs, jövedelem, Jóság. A' hasa pedig, s' a' tomporája rézből, az az: Hir, név, böcsület, mint a' réz peng, hangosko-<3>dik szérte szélyyel. A' szára pedig vasból, azaz: hatalom, egésség, erő. Micsoda erőssége s' fundamentoma vagy on mind ezeknek? A' lábainak némely része cserépből; s' azért csak föld, csak sár. Le jö, le gördül a' kis kövecske, a' Halál. „*Redacta quasi in favillam aestivae areae, quae rapta sunt vento.*” *Dan. 2[35].* „akkor el-romlának egyenlő képpen a' vas, cserép, réz, ezüst, és arany, és lönek mint a' nyári szérűnek pozdoriái, mellyek elragattattak a' szél-től.” Ihon minémü kicsinységre jut minden rendetlen nagyság. Noé „egy könyöknyin végezzed” a' nagy Bárkát.

Nézd amaz elméjével egeket hasogató kevély, maga veszedelmére föl-fuvalkodot Antiochus Király nagy dagáltságát: „*Is, qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, et montium altitudines in statera appendere; nunc humiliatus ad terram, in gestatorio portabatur*” 2. *Machab. 9[8].* „A' ki magának láttatik-vala még a' tenger habiainak-is parancsolni, emberi mód fölöt kevélységgel el-telvén, és a' hegyek magosságit fontba meg-mérni, most a' földre vettetvén lektikában hordoztatik-vala.” Mi volt ennek a' nagy fölségnek vége? Noé „egy könyöknyin végezzed” a' nagy Bárkát; egy kis koporsóba szorúlyon Antiochus, minden nagy ki terjedett fölségével.

Nézd ama nagy Monarchát Cyrust, kinek meszsze ki-terjedet hatalmáról így szol Isten Isaiás által: „*Ante faciem ejus subjectae fuerunt gentes,*” „*gloriosi terrae humiliati, portae areae contritae, et*

vectes ferrei confracti” *Cap. 45*[1–2]. „Az ő színe előtt a’ Pogányok, és Királyok hátat attak, a’ földnek dicsősége meg-aláztatot; a’ réz kapuk el-rontattak, és a’ vas rudak el-törtettek.” O mely nagy hatalom ez! de mely kicsinre szorula. Olvassad az *Epitaphiumát. Siste viator, quicumque venis; nec enim te adventurum ignoravi: Ego sum Cyrus, qui Persis Imperium constitui; pusillum terrae, quo meum tegitur corpus, mihi non invidetur.* „Allapodgyál uton-járo, akár ki légy, mert tuttam ide jöveledeket: En vagyok Cyrus, a’ ki a’ Persák birodalmát fel-állítottam; e’ kevés földet, mellyel testem be-van földve, ne irigyel-lyed.” Ihon egy könyöknyin végezödék; egy kis koporsóban szorula, kit a’ Persák tágos birodalma be nem foghatot-va. 5 10

Nézd Salamon királynak mindenek felet-való fölsőségét. „*Ma-
<4>gnificatus est Rex Salamon super omnes Reges terrae,*” így szól felöle az Istennek Lelke *3. Reg. cap. 10*[23]. „Felmagasztaltatott azért Salamon Király a’ földnek minden Királyi fölöt.” Királyi méltó- 15 ságához képest, olyan thronust csináltata, „*Non est factum tale opus in Universis Regnis.*” *3. Reg. cap. 10*[20]. „Nem csináltatott olyan alkotmány semmi Országokban.” O csudálatos nagyok! De csak egy könyöknyin végezöttek.

Erre a’ nagy keserőséggel tellyes, és gyászos szomorúságra öszve- 20 gyült kegyes szívü Halgatoim, úgy gondolom, megelőzitek szép, Istene- és bölcs elmétekkel, az én ebbéli igyekezetemet, és szándékomat, mire, és hova czélozok légyen ezekkel. Imé valami nagygyal, méltó- ságossal, hatalmassal, dicsőséggel, erőssel, gazdaggal, széppel ékesi- 25 tette-va fel a’ nagy hatalmu Isten az ő kincses tárházából, és a’ Természet az Uri, Palatinusi, Fejedelmi, Cardináli, Királyi Bathori nagy Familiat; mellyekkel Országokban, és a’ Keresztény, sőt Pogány Világban-is ékesült, tündöklöt, ragyagot mint az Eg, a’ Napnak, Hold- 30 nak, Csillagoknak ki mondhatatlan szépségével, a’ nagy fennyen magasztaltatott Bathori Familia, Ezer két száz esztendőnél tovább. Imé mondám mind azokat a’ nagy felséges dolgokat egy könyöknyi, egy koporsónyi kicsinységre szorítá egy szempillantásban a’ Világgal, s’ Világ Uraival bíró hatalmas Isten, ó nagy szomorúság! a’ minden di- csiretre méltó Fejedelmi dicsőséges BATHORI SOPHIA Asz- 35 szonyinak, a’ ki utolsó va-la Tündöklő Familiájában, Halálával.

De hogy holta után-is éllyen ez az örök jó-emlekezetre méltó Fejedelmi nagy Aszszony, bölcs Salamon tanácsát követem, szólván ő így az okos és Istenes Aszszonyról: „*Date ei de fructu manuum sua- rum, et laudent eam in portis opera ejus.*” *Prov. cap. 31*[31]. „Adgya- 40 tok neki az ő kezeinek gyümölcseiből, és dicsíriék ötet a’ kapukban az

ő cselekedeti.” Az ő kezeinek gyümölcse, az ő Istenes keresztény éle- te. A’ kapuk, az halálnak, koporsónak, sirnak kapui.

Es mivel hogy azon igyekezem tellyes tehetségemmel, hogy mentül hathatossab, élesseb, hegyesseb, erősebb eszközt találhassak, hogy azzal az emberek elméjébe és szívébe be metcshessem nagy mé- 5 lyen, ennek a’ nagy dicsőségü Fejedelmi Aszszonynak Istenes é-<5> letét, hogy úgy Halála után-is dicsiretessen éllyen, és feledékenység- ben ne mennyen. Három Czimeres hegyes Sárkány Fogát tettem-fel Predikatióm Fundamentomának. Kérem a’ kegyes Halgatókat, szomo- rusággal, és méltó bánattal lágyicsák magok szíveit, hogy úgy a’ Három 10 Sárkány Czimeres Fog, mélyebben hathasson belétek szép Lelki, és Testi oktatásunkra-is.

Halhattátok kegyes Halgatóim, hogy ez előtt sokkal-is Ezer két száz esztendővel, a’ nagy hirrel tündöklő BATHORI Familiából 15 első volt Vítus nevü, a’ ki a’ BATHORI nevet szerzette magának, és nagy Familiájának. Midön az Ecsedi Lápságban lévő, s’ aszt a’ tartományt rettentő, és veszedelmes károkat tévő nagy Sárkányt, kop- iájával fel-fegyverkezvén, és háromszor rohanván ütközetnek, meg- ölte. Azon dicsőséges három ütközzettel szerzett nyereségnek örök em- lekezetire, a’ Sárkánynak Három Fogát hagyá Czimerül, és ajándékul 20 Ecsedet az egész tartományával magájéva tette. Ezen Czimeres Három Fogakra osztom egész Eletét ennek a’ nagy dicsőségü méltóságos Fe- jedelmi Aszszonynak: *Pro DEO, et Religione; pro Rege, et Patria; pro Anima, et virtutibus.* Istenerért, és Religiomért; Királyért, és Ha- zámért; Lelkemért, és Jóságos Cselekedetekért. Avagy: *Fides, Spes, 25 Charitas.* Hit, Reménség, Szeretet.

Plinius, bölcs és éles elméjével *L. 37. cap. 21–22.* igen dicsiri s’ magasztallya az *Opalus* névü gyémántot; hogy „más három nevezetes gyémántnak qualitassát, minémüségét, szépségét magában foglallya. A’ Carbunculusnak gyengén csillámozó tüztét; Az Amethystusnak égő, 30 s’ ragyagó pirosloságát; A’ Smaragdusnak Tengeri zöldségét.” O drága kincs! drága gyémánt BATHORI SOPHIA! mely nagy perfectióban, s’ mayd határ-nélkül-való tökéletességben foglalták magokban a’ Te Czimeres Három Fogajd, a’ három gyémántnak Hitnek, Reménségnek, Szeretetnek szépségét, és qualitassát! 35

Világoskodott Lelkedben az igaz Hit nagy fennyen, mely nélkül tudtad Szent Pállal, Isten kedvében nem lehetni; s’ mint a’ Carbuncu- lus csillámoztadtad minden felé az igaz Hitnek hathatos tüztét. Ra- gyagott a’ Szeretetnek Amethystussa, mondván száma nélkül Szent Péter szavát: „*Tu scis Domine, quia amo Te.*” „Te tudod Uram, hogy 40 szeretlek téged;” hasonló-képpen amaz Istent buzgó-an szere-<6> tö

Seraphicus Szent Ferencz mondását gyakran emlegetted: „*DEUS meus, et omnia*”: „En Istenem, és mindenem!” Ekeskedett a Reménységnek Smaragdusa szép Zöltséggel Lelkedben, untalan mondván és irván papiroskákra: En Istenem, En Reménségem! Es sokszori sanyarúságokban Jeremiasnak egeket meg-haytó hathatós kiáltását: „*Spes mea in die afflictionis!*” cap. 17[17]. „En Reménségem te a nyomorúságok napján.”

Ez a három mennyei kincs: Hit, Reménség, Szeretet, Lelki három Leánya volt Báthori Sophia nagy dicsőségű Aszszonynak; nézván azokkal Szent Patronájára Szent Sophia Aszszonyra; kinek három Leánya volt *Fides, Spes, Charitas*, s azokkal Romába menvén sok Aszszonyokat az igaz Hitnek isméretségére vezérlett. Ugy Báthori Sophia nagy Aszszony, Lelki szép három leányival: Hittel, Reménséggel, Szeretettel, nem csak Aszszonyokat, hanem számlálhatatlan férfiakat is a Christus Aklába hozott. Nézd-el irigység nélkül igaz szemmel Magyar Nemzet: Nemes Bereg Vármegyében, a holot Erdélyből való ki jövele előtt, hat Catholicusnál több nem találtatott, tudhatod-e most számát? Nézd Patakon, és más helyeken, a hová Aszszonysága ki terjedett, az igaz Hit-is mennyire terjedett Istenes buzgókodása által. Nem volt szabad a Pataki Tartományba az igaz kereszténységnek jelét, a keresztet fel-emelni se Temetéseken, se más Istenes Vallásunknak szokott Processioin. De Báthori Sophia nagy Aszszony Czimeres Sárkány Foga mellett, a fel feszítettett Jesust nem csak ben a Templokokban praedikállottuk, hanem a Szent Jelekkel kívüls nyilván magasztaltuk.

Tudta az okos Fejedelmi nagy Aszszony az igaz Hitet az igaz Kereszténység fundamentomának, és fejének lennyi; mutatván édes Idvöztönk arra akkor, midőn az Apostolokat küldvén, imigy oktatta: „*Estote prudentes, sicut serpentes.*” Matth. 10[16]. „Okossak legyetek mint a kigyok”. Mellyet magyarázván S. Chrys. Hom. 34. in Matth. post Initium, ugy mond: „a mint a kigyó semmit sem gondol véle, ha meg vágják-is a testét, csak a fejét őrizhesse-meg: Ugy te-is, ha kincsedet, jószágadat, sőt életedet-is bár el-veszessed, de a Hitedet meg-tarcsad.” *Fides enim „caput est, et radix, qua servata, etiamsi omnia perdas, omnia tamen rursus majora cum gloria recuperabis.”* „Mert a Hit <7> gyökere, és feje a Keresztény életnek, mellyet megtartván, ha mindenedet el-vesztet-is, de ismét nagyobb dicsőséggel mindeneket vissza szerzesz.”

O mely mélyen metczetté bé a Czimeres Sárkány Fog eszt a Christus oktatását, a dicsőséges nagy Aszszony Báthori Sophia szívébe! Minémü veszedelmekben forgott! Férhez menvén mayd gyer-

meki állapottyában, mingyárt ostromlani kezdték a Vallásában, a ki adott fogadás ellen pedig: kihez folyamodgyék? kitül kérjen tanácsot? egyedül maga lévén a lelki gyötrelében. De már az előt Istenes okos Annya meg-tanítván, a Czimeres Sárkánynak egyik Fogát kapja: „*Spes mea in die afflictionis.*” Jerem. 17[17]. „En Reménségem te a nyomorúságnak napján!” Meg-sem szégyenült, mert mely okossan viselte magát mind azokban, maga Istenes álhatatossága meg-mutatta: soha Vallása ellen nem szólathatták. Sokszor mondotta Lorantfi Susanna Fejedelem Aszszony: minden jószágában, és igazságában megnyugottam a Menyemnek, csak a Vallás dolgában hihetnék neki. Meg mutatta, mondám, nagy buzgo Isteni szeretettel telyes cselekedete az ő álhatatosságát; mert mind egyetlen egy Fiát az igaz Vallásunk isméretségére vezette, mind pedig Udvara népét. De hogy győzném elő számlálnyi igaz vallása mellett el-követett felséges cselekedetét!

Ellene támadtak seregekkel, fegyverrel; Jószágira reá rohontak, gyűlöltek, rágalmazták, üldözték. Többet költött ötven-ezer tallérnál ennehány esztendő forgásában Religioia, s-igaz Vallása mellett. O drága, ritkán találando gyémánt mostani Világban! Nem hogy költenének, de csak szóval-is Vallásunkat oltalmazni vagy nem merik, vagy nem akariák. Sőt sokszor még Vallásunkon valók-is ellene támadtak (mind ezeknek bizonsága vagyok;) de ugyan csak meg nem csökkent; a fejét erőssen oltalmazta, az az, a Hitet; nem gondolván semmi Javainak veszedelmével, mondván: másban örömet kedvezek Felebaratimnak a miben lehet, de Hitem ellen senkinek tetczeni nem akarok, ha minnyáian ellenem támadnak-is, sőt örömmel viselem az ollyat; elméiében forgatván édes Idvöztőiének mondását, Matth. 24[9]: „gyűlölségben lesztek minden Nemzeteknél az én nevemért.”

Es midőn a mostani böl dogtalan Zuzavarra nézve, édes Fiát is <8> a gonosz praktikával el szakasztották tüle, nyilván kiáltották: Már birhatunk egy Aszszonynyal. De ugy sem tompúlt meg a Czimeres Bathori Fog, hanem Istenében bizván, annál inkább keménykedett, ugy hogy igaz Religjonknak Oltalmazásában senkitül ugy nem tartottak, mint tüle. Ehez szolgálván, a mit *AELianus* ir L. 15. c. 21. egy nagy Sárkányrol. India országában egykor Nagy Sándor, midőn maga Táborával a mezőn volna, meg halván a Tábor rözgölődését egy nagy hetven könyöknyi Sárkány, ki kezde mászni a barlangból nagy zúgással, és sziszogással; mellyet meg látván Nagy Sándor, és az ő Tábor, igen meg rémülének, s-el nyomultak előre. Nagy rettentést szörzött ez a nagy bestia. De bizonyára nagyobb volt Vallásunk Ellenségét, és Táborait meg-ijesztenyi Bathori Sophia Czimeres Sárkány Fogával, 40

Religionknak magasztalásával, és oltalmazásával, úgy hogy nem csak el nyomulnának előtte, de ugyan futnának.

O bizonyára erős, dicsiretes Aszony állat, Magyar Judith Bathori Sophia nagy Fejedelmi Aszszony, bölcs Salomon nagyra magasztaló szép szavai szerint: „*Mulierem fortem quis inveniet? procul et de ultimis finibus pretium ejus.*” *Prov.* 31[10]. „Erős Aszszony állatot ki talál? meszeről, és az utolsó határokról annak az ára.” A’ Fölséges Romai Császár-is, azon dicsiretes igékkel méltóztatott fel magasztalni Bathori Sophia nagy Fejedelmi Aszszonyt. Tisztesség, böcsület mindennek: Adgyatok ilyen példát mást Magyarországban, kegyes Halgatoim. Azért adta Isten eszt a’ nagy bátor szivü Bathori Sophiát, hogy többen kövessék dicsőséges példáiát. Adgy édes Istenem sokat illyet meg romlott Országunkban! *Pro DEO et Religione.*

Imé a’ második Sárkány Czimeres Fog következik. *Pro Rege, et Patria.* A’ Királyért, és Hazáért. Fölséges Császár, és egész Magyar-Ország! veletek bizonyítok, ha el nem követte-e’ mind azt ez a’ dicsőséges Bathori Sophia Fejedelmi Aszszony, a’ mit egy igen kiváltképpen való, nem maga privatumát, hanem a’ közönséges Jót, és meg maradást szerető Tag el szokott követni! Iria *Justus Lipsius L. 1. c. 7.* Görög országban Spartánusok királyának Cleomenesnek Annyárol Cratesicleáról, hogy Fia országa veszedelemben forogván, segítséget kelle kérni Aegyptus Királyától Ptolomeustul; de ez Zalogul Cratesicleat, és a’ Fiát kérte, mely dolgot meg nem mervén mondani az Annyának <9> Cleomenes, csak törődött. De meg tudván a’ bátor szivü Aszszony, monda a’ Fiának: külgy-el engem a’ hol hazámnak szolgálhassak, semmi veszedelemmel sem gondolok. Nagy szeretet egy Aszszonyba Hazáia-hoz, Királyá-hoz.

Nézd kegyes Halgatóm, a’ mi bátor szivü Cratesicleánkat Bathori Sophia Fejedelmi Aszszonyt. Nálam a’ Levelek, mellyekben Királlyá Hüségétül elszakasztani igyekeztek, fel tévén a’ sok tüzes, és veszedelmes fenyegetődések. O Bathori erős, és álhatatos Fog! meg mozdithattak-e’ helyedből? Nem bizonyára, feleletet adván: ha minden Javátul meg fosztyák-is, meg nem mocskollya Nemzetségét, nagy hírü Bathori Familiáiát, azon kívül-is csak maga egyedül lévén már azon dicsőséges Familiában, gyalázatossan koporsoiába szállani nem akar. O erős Magyar Judith! mennyiszor kiáltották az Ellenségek az ő Szolgáinak: Ha mellénk állott volna az Aszszonyotok, már régen nyertesek lettünk volna.

Innen a’ rettenetes sok károk szenvedése, Jóságának pusztítása, égettetése, ártatlan embereinek meg ölettetése, sokkal inkább ellene hogy sem mások-ellen. Méltán mondottad Fölséges Királyunk, Bathori

Sophia Feiedelem Aszszony felől: *Ecce „Mulierem fortem.”* Imé „az erős Aszszony-állat.” Mert bizonyára Czimeres Sárkány Fogával erősen viselte magát haláláig Fölséged Hüsége, és Országá mellett. Könnyen meg vonhatta volna magát maga Erösségébe mint mások; de szeretet nem csak szóval, hanem pénzének fogyasztásával, törődésével, sok Vitéz embereinek kotczkáztatásával, s-vére hullásával mutatta hozzád, mint Királyához, és Országához. Ezeken kívül-is mely nagy dolgokat vitt végbe, mellyek Titokban vannak, Fölséged, és az Ország mellett, én tudom. Adgy Isten többet illyen Magyar Juditot nyomorult országunkban! *Pro Rege et Patria.*

Az harmadik Czimeres Sárkány Fogával maga Lelkét oltalmazta, s-annak szerzett ékességeket, *Pro anima, et Virtutibus.* Ezzel tellyesedik be Praedikatióm elein fel-vett Ige: „*Fortitudo, et decor indumentum ejus.*” *Prov.* 31[25]. „Erösség, és ékesség az ő öltözte.” De ezeknek elő számlálására sok Orák kívántatnának. Engedek az időnek.

O kegyes természetü Fejedelmi Aszszony! Mely nem üressen viselted a’ Kegyelmes Nevezetet! Arra nézve még Erdéli Nagy Aszszonyságodban-is, kik idegen országból valók láttak, s-veled szóllottak, Testben szállott <10> Angyalnak neveztenek. Ugy alkalmaztatta Fejedelmi Méltóságát, hogy semmi kevélység bé ne férne; tudván l. *Petr.* 5[5]. hogy „az Isten a’ kevélyeknek ellenek áll, az alázatosoknak pedig malasztot ad.” Iria *Bodinus L. 4. de Republ.* hogy az ő ideieiben egy Indiai Király, feleségén, és gyermekén kívül, másokkal nem szóllott, se magát nem mutatta, hanem a’ szolgálai közzül egyvel adatott feleleteket, egy lyukas nád által. Más Király csak üveg által szóllott másokhoz, úgy gondolván maga méltóságát inkább fel magasztalni. Goromba kevélység. Emberi számból ki-öltözött dagályság. Közép úton járt a’ Kegyelmes Nevezetet viselő Méltóságos Báthori Sophia. Se igen közönségessé, se igen magányossá nem tette magát. Jobbágyival, és igye-fogyottakkal mikor kívántatott, örömet beszéllett, mondván sokszor előttem, nagy fohászkodással: Illyenné teremphetett volna az Isten engem. Aldassék szent Neve.

Innen származott a’ nagy könyörületesség, és szegényekhez való Irgalmasság; mondván sokszor: „Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek,” *Matth.* 5[7]. Ahoz-képest, soha soha szegény üres kézzel tüle el nem ment. „*Manum suam aperuit inopi.*” *Prov.* 31[20]. „meg nyitotta kezeit a’ szükölködőknek.” Minden szerzete-seknek Jó-tévő Annya volt, ellenség előtt szaladóknak bé fogadoia, s-az ellen oltalmazóia, meg fosztattaknak segítőie, meg sebesítettettek gyógyittatóia; mint erős torony, mindeneknek szállás adóia. Ja-vaiból désmát rendelt az Isten tisztességére. Templomok, Kápolnák

építésétül, Istenes Fundációktul, Hasznos könyveknek ki nyomtatásá-
tul pénzt nem szánta. En iavallásomból ugyan, de magának-is nagy
kedve volt hozzá. Egy nap sem mult-el, hogy ne adott volna Alamis-
nát, mondván: magamnak gyűjtöm én aszt. Am bizonyára igaz-is, mert
mind ilyen boldogtalan haborúságos időkben-is sok meg számlálha-
tatlan károkat valván iavaiban, ioszágiban, marháiban; de még-is ugy
meg sokasította Isten, hogy sokkal inkább bővelkednék, hogy sem az
előtt, adván Isten szent áldását reáia, mint Sz. Jóbra a' sok kárai szen-
vedése után. Azonban más Világon-is se a' moly meg nem eszi, se a'
rosda meg nem emészti, a' hova gyűjtötte sok alamisnáiat. Azért:
„multae filiae congregaverunt divitias, tu supergressa es universas”.
Prov. 31[, 29]. „Sok leányok gyűjtöttek gazdagságokat, te fölül
halladtad minnyáiokat.” <11>

Azt a' szép lelki öltözetet, és kincset, kivált-képpen való
Imádsággal, és ahitatossággal szőrzötte magának, tudván, hogy
„Pietas ad omnia utilis” 1. Timoth. 4[, 8]. „Az Isteni tisztelet min-
denekre hasznos.” Minden nevezetes Innepekre meg gyonván, és
Communikálván; maid csak nem minden cselekedeti előtt a' szent ke-
resztnek ielével erősítette lelkét; napiában sokszor térdén álva könyör-
gött Istenének; a' háromszori csendítéskor minden nap Istennek Szent
Annyát tisztelvén, le-térdepelve imádkozott, akár mi dolga volt-is
akkor; s-a' halottakért való soltárral meg-is toldotta azon Imádságát;
minden szerdát meg böjtölt; a hetfőt-is sok esztendők forgása alatt,
hanem osztán én tetczéséből egészségtelenségére nézve, más de-
votiora változtatta azt; péntek napokon vaiassat nem ett; a' nevezetes
Boldog Aszszony napiainak estit mindenkor meg böjtölte. Hogy má-
sok-is, és Udvara népe az Istenes ahitatosságot el követnék, oka volt
a' szép rend tartással; meg lévén minden Innepnapokon, Vasárnapo-
kon az énekes Mise, és Predicatio, minden nap estve felé a' Litániák
énekzése. Mely szent rend-tartást sohul Magyar országban lenni nem
tudok oly álhatatosan, és perfectioval.

Imádságinak, és szokott könyörgésinek veleie ez volt: az ő szent
fiának vére hullásáért adgya meg Isten. Midőn Josue harczolt Amaleci-
tákkal, Moyses a' halmon imádkozott, és mihent kezei elfáradván le
csüggöttek, az ellenség hatalmot vett Isráel fiain; eszre vévén eszt
Aaron és Hur, „Sumentes lapidem posuerunt subter eum” Exod.
17[, 12]. „követ vévén aláia tévék:” ugy osztán keze el nem fáradván
Moysesnek, Isráel fiaiaé volt a' győzelem. Micsoda kö volt az, mely
oly foganatossá tette Moyses imádságát? Lippomanus in Catena:
Amely darab köszikla Moyses alá tétetett, Christust iegyezte, kit meg
igirt volt a' Világnak az Isten, hogy mindent annak érdemével viszen

az ember véghez. Ennek a' JESUS Christus érdemének hathatoságát
tudta az Istenes Bathori Sophia Feiedelem Aszszony, s-azért volt
mindenkor Imádságinak velője ez: az ő szent Fiának vére hullásáért
adgya meg Isten. A' mint hogy Halálához-is ugy készült Istenes ahita-
tosságával, mint igen tökéletes Keresztény emberhez illik.

Hogy eszt a' drága lelket Isten magáiának mutatná lennyi még
életében-is, mennyi sok keresztekkel látogatta ő szent felsége. Tenger
az, Tenger. Lelkében prösöltetett, midőn még mayd gyermek korá-
<12>ban az igaz Vallásában háborgatták. Méltóságos Urának véletlen
halála, és egyetlen egy Fiának, mely nagy keserűségére volt? igaz
Vallása miatt mennyi üldözést szenvedett? Jóságiban való sok kár
vallásokat? más féle keserűségek száma-nélkül foytogatták, ugy hogy
sokszor mondaná nékem: nem felejt-el engem az én Istenem. Ugyan
nem lehetek én kereszt nélkül. Dicsirtessék Szent Neve.

Ez ám az, a' mit Isten Isaiás Propheta által mond azoknak, kiket
szeret: „coronans coronabit te tribulatione”, c. 22[, 18]. „környéke-
zén meg környékez téged háborúsággal”, a' Deák szó, coronabit,
meg koronáz. Hát kiket Isten szeret, az-e' a' iutalom, hogy háborúság-
gal koronázza meg? Ugy vagyon, s-az Isteni szeretetnek iele; s-azért
mondotta Sz. Pál 2. Timot. 4[, 7–8]. „Bonum certamen certavi,
cursum consummavi, Fidem servavi, de reliquo reposita est mihi
corona justitiae.” „Jó harczot harczoltam, a' futást el végeztem, a'
hitet meg tartottam; végezetre el tétetett nékem az igazságnak koro-
náia.” Harczoltam, futottam, hitem mellett szenvedtem, fárattam;
mert te bocsáttad Isten azokat én reám, azokkal koronázván engem,
mutatván hogy szeretcz, s-azért várom azokért az igazságnak ko-
ronáit.

Gonosz akarói, kik csak az egy Igazságért voltak ellene, mert más
képpen soha senkit nem igyekezett meg bántani, meg háboritván, csak
azt szokta mondani: az Istenre hagyom; tutta hogy párt fogóia lészen
az Isten. A' mint olyanról iria Sz. Bernard, hogy szent Malachiást
szemtől szembe gyalásztá egy gonosz nyelves Aszszony, kopasznak,
hypocritának nevezvén, s-másként-is mocskolván, de a' Sz. Malachiás
nem felelt, hanem: „Dominus respondit pro eo,” az Ur felelt meg
érte; csak hamar meg bolondult, s-gyalázatosan meg hala. Istenre
hagyván Bathori Sophia Aszszony-is sok meg bántódását, szemláto-
mást fogta Isten pártját, s-meg büntette gonosz akaróit, kit magam-is
tudok. Ha pedig valaha, valami keménységre kellett fakadni, a' nagy
igazság, s-nagyob Jo hoszta magával, de ugy-is soha rágalmazásra, és
ember szollásra nem fakadott gonosz akarói ellen-is; a' mely dolog

ritka gyémánt. Ennyi sok keresztekkel látogatván Isten ő szent Felsege, még-is maga Istenes inventioia szerént többet rakott magára, mint a' jó méhecske, minden virágocskáról szedegetvén a' mézet: azért testének nem kedvezett mód nélkül, aszt nem gyengéltette, úgy anyira, hogy egy közönséges <13> Nemes Aszszony nagyob szorgalmatossággal keresi kedvét testének, maga alkalmatosságira nézve; itala igen nyomorult volt akarattya szerént; mikor leg-íob izűen esett valamellyik éték, abba hatta; minden esztendőben egy leg kedveseb gyümölcstül el fogta magát. Ezek kicsiny dolgoknak látczanak, de bizonyára nagyok, még pedig ilyen méltóságos Aszszonyban. Tanulmányok, testeteket gyengéltető, s-annak igen kedvező Világ fiai, s' leányi, „*Mortificate membra vestra, quae sunt super terram,*” *Coloss.* 3[, 5]. „sanyorgassátok a' ti-tagaitokat, mellyek a' földön vannak.”

Nézzétek kegyes Halgatoim, mely inventiós az Isteni igaz szeretet, mely okos az, mely nyughatatlan, minden úy találmányokkal akarja az olyan lélek Istent szeretni. A' Czimeres Sárkány Fog mely mélyen metczette volt bé BATHORI SOPHIA Aszszonymnak szívébe a' Hálá adásnak gyönyörű eszközt, melyről Sz. Pal, „*Gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri JESU Christi DEO.*” *Ephes.* 5[, 20]. „Hálákat adván mindenkor mindenkért a' mi Urunk JESUS Christusnak nevében, az Istennek.” Ugy vagy, az én oktatásomból-is lett; de nagy serénységgel követte, és úyította. Valamennyi csöp viz vagy az én Tartományimban lévő vizekben, s' azoknak fenekein fővény, s-azokban Halak, mind annyi hálákat adok néked Uram Isten, velem tett sok jó voltodért. Valamennyi Marhákkal meg áldottál Ur Isten, és Jóbbágyimat, s-azoknak mennyi szőr szálak vagy, mind annyi hálákat adok néked azokért. Valamennyi buzával, gábonával, zabbal, kölessel, árpával etc. meg áldottál én Istenem, és Jóbbágyimat, és azok mennyi szemekből állók, mind annyi hálákat adok azokért te sz. Felségednek, mert méltó vagy, hogy vég nélkül áldással. Így cselekedett mindenkben etc.

Mint tetczik ez néktek kegyes Halgatoim? hidgyétek-el, hogy gyönyörködött a' Fölséges Isten az ő kedves Leányának edgyügyű szép áldásában, és tiszteletiben. O drága Három Czimeres Sárkány Fog! O minden jókat magatokban foglaló három erős Fogak! Minden hizelkedés, és kedvezés nélkül mondom, edes kegyes Halgatoim: hogy nincs olyan ki-gondolható Jóságos cselekedet, mellyel drága lelkét fel-öltöztetni nem igyekezett volna ez az előttünk fekvő Miel-<14> tóságos Bathori Sophia Feiedelmi nagy Aszszony. E' következő eggyel fejezem be.

Volt még egy drága gyémánta Báthori Sophia nagy Aszszony

Czimeres Sárkányának. Emlekezetet téssen *Plin. L. 37. c. 57.* Es az ő könyvéből *S. Isidorus L. 16. de Originibus c. 14.* egy drága körül; mellyet *Dracontianak* neveznek a' Görögök; *Cardia*, az annyit téssen mint Szív, mert akar mely részét nézze-is az ember, a' szív-nek formáit láttya azon. Ez a' kö a' Sárkánynak homlokában szokot nőnyi; és ha kicsoda magaiévá akarja tennyi, minek előtte meg hallyon a' Sárkány, addig kel vele banni, mert ha meg-hal, a' kö-is el enyészik. Arra pedig a' drága szives köre így tesznek szert: A' Sárkánynak jó szagú eledelt adnak, hogy azzal el telvén, igen el aluggyék, s-olykor úgy üssek, hogy el szedülvén a' feje ne érezhessen.

Igy cselekeszik az ördög. Eletedben a' drága követet magának kívánnya, tudván aszt, hogy éltedbe érdemelhetsz Jót, vagy gonoszszat. A' végre oly étkeket főz, és elődben ad, mellyekből ha eszel el aluggyál, s-a' jóra való restségben el merülő, gyönyörüséget, ételt, italt, hayia-huyiát; mint a' Tékozlo Fiuval, és a' Duz-gazdaggal cselekedett volt. Az Isten-is kéri, „*Fili praebe mihi Cor tuum*” *Prov.* 23[, 26]. „Ad nékem fiam,” leányom, „a' te szivedet.” El nem alutt vala a' mi Czimeres Sárkányunk, semmi bolondító ételnek, itálnak nem atta magát, meg tartotta, s-meg örzötte a' drága követ, a' szívet, az ő Istene-nek; nem ragadván semmi Világi Jóhoz, úgy hogy Istentül el-szakszthatná, tartván Sz. Pállal mindenekeket, „*omnia ut stercora arbitror, ut Christum lucri faciam*” *Philip.* 3[, 8]. „mint a' ganeit, hogy a' Christust meg nyeriem.”

Imé azért kegyes Halgatoim: Valami Nagy, Nevezetes, Jó, Dicsiretes, örök jó emlekezetre méltó volt az Uri, Palatinusi, Feiedelmi, Cardinályi, Királyi Báthori Familiában, Ezer két száz, s-töb esztendőök forgása alatt: azokat mind a' nagy méltóságú, igaz, kegyes, jó erkölcsű, szelid, irgalmas, Isteni szeretettel tellyes, Vallása mellett buzgo, királlyal mellet áthatatoson Hiv Bathori Sophia Feiedelem Aszszony Czimeres Három Fogában szemlélyük.

Bathori Vitus, Opus, Gábor, és első Bathori István erős, és bátor szívet. Második Bathori István királlyal mellet való nagy Hivségét. Harmadik Bathori István Lengyel Király bölcsességét, Szeren-<15>cséjét. Bathori Christoph Feiedelem Vallása mellett való nagy buzgóságát, és sok Jóságos cselekedetét. Báthori Cardinál, és Fejedelem Istenes erkölcsit, és sok szenvedését. Harmadik Báthori Andrásnak, Sophia édes Attyának szelid, csendes, kegyes természetét.

Es noha ez az Országokra dicsiretessen ki térjedett nagy Familia, mint Noé BARKAJÁNAK Machinája egy könyöknyin végeződött-el, egy kis koporsóba szorult, Báthori Sophia nagy Aszszony halálával, nem csak a' Méltóságos Rákóczi Háznak, de még e' romlot Hazának-is nagy

csorbájával: Elnyi fog mind azon-által, örök jó emlékezetben, az ő Három Czimeres Fogával: *Pro DEO, et Religione; Pro Rege, et Patria; Pro Anima, et Virtutibus.* Az Istenért, és Religioért; A' Királyért, és Hazájért; A' Lélekért, és Jóságos-cselekedetekért. Mert „*Fortitudo, et decor indumentum ejus.*” „Erősség és ékesség az ő öltözte.”

Már vég búcsút vészen; soha többé senki Báthori Nevén ebből a' Familiából nem bucsuzik. Elsőben-is kegyelmes Jó Királyom, Fölséges Császár LEOPOLDUS, Isten légyen veled: Hozzám mutatott nagy kegyességedet alázatosan köszönöm. Három erős Czimeres Fogamnak Jeléül hármat követtem el élttemben. Bizonyosságom az Isten, ő szent fölsége után, életem egészen a' Te Hűségedre volt fel-szentelve utolsó óráimig. Eörökös ellenségem volt, valaki te Majestásodat kicsinyítette: Te felséged mellet viselte magát erőssen az én Három Czimeres Sárkány Fogam. E' háromért, három kegyelmedet kérem holtom után-is. Catholica Religionk iránt el-kezdett, és el-rendelt jó-szándékimat a' Jóságokban protegálni; Engem Jó emlékezetben tartani; Az én édes Unokáimhoz Atyai kegyes óltalommal lennyi. Ismét maradjon veled az Isten, és királykodgyál szerencsésen.

Hozzátok szóllok, Apatok Annyáról Báthori Fának gyönyörű Csemetéi, édes Unokáim, kicsiny Rákoczi Ferencz, és Rákoczi Julianka. A' Czimeremen három Sárkány Fog volt: Hármat kivanok tületek. Isteni lángozó szeretetet, s' abból származó Vallásunk mellet-való buzgóságot; királyotokhoz igaz Hűséget, s' abból ki-folyó Hazátok Jovára való kész-séget; Jó keresztény életet, s' abból <16> ágazó szép Virtusokat. Ez a' három térszen nagyokká Titeket e' Világon, és a' más Világon. Erettem, titeket hasznossan szerető Nagy Anyátokért Imádkoztassatok; maradjon életetek Isten áldásában.

Minnyajan, kiket az igaz Atyafiuság, vagy Rokonság, vagy szeretet a' Báthori Házhöz kapcsolt, Istennek kegyelme szálljon reátok, ha vétettem, meg-bocsássatok.

Magyar Ország nagy Uri, és Aszszonyi rendek, tületek bucsuzom: Láttjátok nincsen olyan Nagy, hogy egy könyöknyire, egy koporsónyira ne szorullyon. Ti-is minden Nagytul, Világi Jótul, Széptul meg váltok. A' mint akkorra akarnátok, hogy utánnotok valoknál Jó emlékezetben maradjon Eletek, úgy En-is kívánom Tületek. Adgyon Isten holtotok-után-is boldog nagy Uraságot, és Aszszonyságot.

Tületek-is kik szolgálai, avagy szolgálat kötelelességgel Aszszonyoltok, bucsúzom. Adgyon Isten sok Jót Igazságtokért. Végte, Mindenektul. Soha se nagyot, se kicsint meg bántani nem igyekeztem, Sőt mindennek kedvezni lehető képpen; kedvezetek Ti-is minnyáian. Jót mondván holtom-után-is, és örök boldogságot kívánván.

Fogjatok már, vigyetek-el a' Tellyes Sz. Háromságnak Házában. Annak tiszteségére építtettem aszt a' Templomot. Aiányátok Lelkemet annak a' fölséges Titoknak. Hogy az örök Atya, szeretetiben vegye. Az örök Fiú, drága Vérének érdemével értesse. Az örök Sz. Lélek, Mennyei Aiándékokkal ékesicse. Hogy én-is aszt a' Fölséges Sz. Háromságot Imádván, minnyáiatokért kériem, hogy az örökké-való Boldogságnak Társaságába végyen be. „*In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Amen.*” „Atyának, és Fiunak, és Szent Lélek Istennek nevében. Amen.”

V. KISS IMRE BÁTHORI ZSÓFIA FÖLÖTT

Báthori Zsófia 1629-ben született Báthori András (1597–1635) és a lengyel származású Zakrzeska Anna (†1658) leányaként. Katolikus hitben nevelkedett, de miután 1643 februárjában feleségül ment II. Rákóczi Györgyhez, még a házasság előtt tett ígérete szerint át kellett térnie a református vallásra, ami 1643. április 5-én meg is történt. Áttérésének őszinteségében már a korabeli közvélemény kételkedett. Miután eltemette férjét (lásd IV. sz. szöveg), az özvegy fejedelemsasszony 1661. augusztus 15-én rekatolizált. Életének hátralévő két évtizedét Magyarországon, Munkács várában élte le. Erőszakos térítésének, vallásüldözésének tényei közismertek. A református Cserei Mihály sokat idézett szavai szerint: „egy hitetlen ámító jesuitától, páter Sám-bártól, megcsalatik, [...] s ugyanazon páter tanácsából a pataki collégiumot [...] kifordítá s dissipálá, s minden jószágiból a református prédikátorokat kiűzeté, jobbágyságot, szolgálait erőszakosan a pápista vallásra hajtá. S ám ugyanazon szentatyák, páter Sám-bár és páter Kiss, nyelik s emészti meg minden gazdagságát, mert csalárd szín alatt kicsalták kezeiből a nagy királyi clenódiumokat s alattomban kit Nagyszombatba, kit Bécsbe [...] elküldöztek. A fiát is, Rákóczi Ferencet [...] azok a lélekvesztő papok pápistává tevék.” (Cserei Mihály: *Erdély históriája*. Sajtó alá rendezte Bánkúti Imre. Bp. 1983. 70–1.)

I. Rákóczi Ferenc azonban Zrínyi Ilonával kötött házassága után apósa, Zrínyi Péter politikai befolyása alá került, s részt vállalt a Wesselényi-összeesküvésben. Erre utal szövegünkben az a mondat, amely szerint fiát „elszakasztották” a nagyasszonytól (231:29). Ám az összeesküvés bukása után Rákóczi hozzá, Munkács várába menekült.

Báthori Zsófia 1680. június 14-én halt meg. (Életrajzát megírta Lócsey Mária: *Báthori Zsófia*. Bp. 1914.) Temetéséről 1676-ban megözvegyült menyje, Zrínyi Ilona gondoskodott. A gyászszertartás helyéül a kassai jezsuita templomot választották, 1681. február 16-án indították el a koporsót Munkácsról Kassára. Zrínyi Ilona február 17-i kelettel küldte el a temetési meghívólevelet Bereg vármegye nemességének (lásd Száz 1869. 328–9). A temetés március 16-án zajlott le.

A temetési prédikációt a Csereitől olyan elítélően említett páterek egyike, Kiss Imre tartotta. E beszéd kinyomtatott szövegét közöljük kötetünkben (RMK I. 1251).

Kiss Imre 1631-ben született Nagyszombatban. 1648-ban lépett be a jezsuita rendbe. Tanulmányait Nagyszombatban és Grácban végezte, majd teológiát tanított Kassán és Nagyszombatban. 1662-ben lett I. Rákóczi Ferenc nevelője és a család gyóntatója. Ő prédikált 1677 júniusában, I. Rákóczi Ferenc temetésén (RMK I. 1217). 1680-ban, úrnője halálakor – ellenfelei vádjai szerint – állítólag meghamisította a végrendeletet és családi ékszereket vett magához (lásd Cserei: i.m. 389). 1683-ban halt meg, a Bécs ostrománál megsebesült katonákat ápolva, járványos betegségben. Számos hitvitázó írása jelent meg nyomtatásban.

Itt közölt prédikációja rendkívül hatásos felépítésű. Azzal kezdi szónoklatát, hogy Báthori Zsófia volt a Báthori család legutolsó tagja, így az ő sírjában az egész dicsőséges, ezerkétszáz esztendő nemzetség eltűnik. A beszédnek tanító része elenyésző, csaknem az egész szöveg a halott érdemeit magasztalja. Erényeit három jelmondat köré csoportosítja (pro deo et religione, pro rege et patria, pro anima et

virtutibus), e felosztást a hit, remény, szeretet teológiai hármasságához kapcsolja, s e hármasság szerkezetnek képszerű kifejezését is megtalálja az opálban egységet öltő három drágakőben (karbunkulus, smaragd, ametiszt). Hogy hallgatói számára még világosabbá tegye gondolatmenetét, a beszéd e hármasság szerkezetét a Báthori-címer három sárkányfogával jelképezi. (A család sárkányfoggal kapcsolatos hagyományairól lásd Magyar Kálmán: *A Báthoriak sárkányölő hagyománya*. = *Somogyi múzeumok közleményei I.* Kaposvár 1973. 117–31.) A szimbolikus jelentésű képi elemek ilyen hatásos elrendezése kétségtelenül Kiss leleménye, ám az egyik alapötlet, meghatározott személy erényeinek az opál tulajdonságaihoz való hasonlítása megtalálható olyan korábbi munkákban, amelyeket Kiss ismeretett és példaként követhetett (lásd a 229:30–31 sorok jegyzetét), sőt bibliai előképe is van (Péld 31, 10.).

Kiss Imre az egész beszédben szerénytelenül előtérbe állítja saját szerepét a nagyszony érdemeinek kiteljesítésében, tetteinek befolyásolásában. Rövid búcsúztatás zárja a szónoklatot, a halott csak az uralkodótól és két unokájától búcsúzik név szerint.

A nyomtatvány A1r és A2r lapján indás és virágos motívumokból összeállított sorminta látható fejlécként és elválasztó lécként. Az 1. lap fejléce: középen fekvő ovális pajzson Krisztus-monogram sugárkoszorúval, kereszttel és egy három nyállal átlőtt szívvel; a pajzsot kétoldalt egy-egy angyal tartja, a keretező fülkagyló-, illetve volutaszerű díszeknél fogva; az utóbbiakból leveles-virágos indák nőnek ki, amelyek a kompozíciót fekvő téglalapppá egészítik ki. Az A2r és az 1. lapon keretezetlen M és N iniciálé stilizált leveles indákból álló szimmetrikus kompozícióban, a 16. lapon záródísz.

Tárgyi jegyzetek

223:5 A Báthoriak címerén, farkát szájában tartó sárkánytól övezett kör alakú kék pajzson *három sárkányfog* látható.

223:7 A „MUNKACZROL” szó után az OSzK alapul vett példányában kézírással e sor következik: „*Cassára érkezvén a testel*”. Szabó Károly nem ad címleírást (RMK I. 1251), Sándor Istvánt követi, maga nem látta a műnek példányát. Viszont közli e sort Sztripszky (2102), aki Illésy János címleírását veszi alapul (MKsz 1894. 48–51). Illésy sem látta a mű nyomtatott példányát, csak egykorú kéztől való másolatát, ennek alapján közli a címet, a kérdéses sorral.

223:19 *Srnensky Mátyás* neve 1679–82 között található meg a nagyszombati nyomtatványokon.

225:6 *Eldödi*: 'hajdani, régebbi'. Lásd TESz I. 753–4.

225:9 Báthori Zsófia fiának, I. Rákóczi Ferencnek gyermekei, *II. Rákóczi Ferenc* (1676–1735) és *Rákóczi Julianna* (1672–1717).

225:22 *Báthori András* (1597–1635).

226:8 *Ingenir*: mérnök (német < francia).

226:10 *De Civit.: De Civitate Dei*.

226:10 *Rupertus* (1075 k. – 1129) deutzi apát *Genezis-magyarázatára* hivatkozik.

226:13 *Machina*: szerkezet, építmény.

226:15 *Könyök* (sing): a Bibliában kb. 53 cm.

226:16 *Tommaso de Vio Cajetanus* (vagy Gaetano, 1468–1534) bíborosnak nyilván *Genezis-magyarázatára* hivatkozik.

226:25 *Szt. Ambrus: De Noe* 6, 13.

226:29 *De Civitate Dei* I. XV. c. 26. Ágoston itt a bárkát nemcsak az emberhez, hanem Krisztushoz és az egyházhoz is hasonlítja.

226:35–36 Lásd 1Móz 6,15.

227:4 Lk 12,20.

227:11 *Hosszúság*: lásd NySz I. 1498.

227:15 *Állo kép*: 'szobor'. Lásd NySz II. 204.

227:15 Lásd Dán 2.

227:19 *Szára*: 'lába'. Lásd TESz III. 677–8.

227:20 *Fundamentoma*: alapja.

227:26 *Rendetlen*: 'rendkívüli'.

227:29 *Dagályság*: 'gőg, kevélység'. Lásd TESz I. 586.

227:35 *Lektika*: gyaloghintó, hordszék.

228:4–10 *II. Kürosz*, a perzsa birodalom megalapítója (i.e. 559–529). A latin idézet forrása Plutarkhosz Nagy Sándor-életrajza (69). E mű általunk látott latin fordítása (Plutarchi Chaeronensis *Quae supersunt, omnia, graece et latine*. Lipsiae 1774–8. IV. k. 151) nem egyezik szó szerint az idézettel: a prédikátor nyilván egy másik, régebbi fordítást használt.

228:26 A család felsorolt tisztségeket betöltött tagjait lásd Nagy Iván I. 216–32.

228:30 A Báthori család ősei, a Guthkeled nemzetség csak Péter királlyal került Magyarországra a 11. sz.-ban.

229:15 *Vid*, a hagyomány szerinti címerhagyo a 11. sz.-ban élt, talán 1074-ben esett el.

229:25 Lásd 1Kor 13,13.

229:29 *Qualitassát*: tulajdonságát.

229:30–31 A latin eredeti: „Est in his carbunculi tenuior ignis, est amethysti fulgens purpura, est smaragdi virens mare, cuncta pariter incredibili mixtura lucentia.” (Az általunk használt kiadás: Plinius: *Naturalis historia*. With an English translation in 10 volumes. Cambridge-London 1958–62.) A később – a sárkánykő kapcsán – Pliniusszal együtt megemlített Szt. Izidornál csaknem szóról szóra ugyanezt a leírást találjuk (XVI, 12): „Opalus distinctus diversarum colore gemmarum. Est enim in eo carbunculi tenuior ignis, amethysti fulgens purpura, smaragdi nitens viriditas, et cuncta pariter sub quadam varietate lucentia.” (Használt kiadás: Isidori Hispalensis episcopi *Etymologiae sive originum libri XX*. Oxford 1966.) Báthori Zsófia opálhoz való hasonlítása Kiss Imre beszédének hatásos, a szerkezetet meghatározó képi alap-eleme, az az eljárás azonban, amely az opál tulajdonságait meghatározott személy erényeinek jelképezésére alkalmazza, valószínűleg nem a prédikátor önálló leleménye. A jezsuita Nicolaus Caussinusz Izidor művének idézett részletét Szűz Máriára vonatkoz-

tatja: „In B. Maria Virgine omnium virtutum species admirabili fulgore collucent. Vt carbunculi ignis micat charitas, fulget vt amethystus temperantia, laeto smaragdi virore spes radiat: omnia denique coelestium ornamenta in eam plena Dei manu congesta gratissimam lacis temperiem impertiunt.” (*Polyhistor Symbolicvs. Electorum Symbolorum, et Parabolarum historiarum stromata, XII. Libris complectens.* Parisiis 1618. 634.) Szintén Izidorra hivatkozva hasonlóképpen fogalmazza meg Szűz Mária opálhoz való hasonlítását Picinelli kompilációja (lib. XII. cap. 26).

229:32 *Perfectióban*: tökéletességben.

229:34 Az említett gyémántok megfelelnek a három teológiai erény hagyományos színei közül kettőnek: a szeretet vörös és a remény zöld színének.

229:36–37 Vö. Róm 3,22. Zsid 11.

229:40 Jn 21,15.

230:1 *Assisi Szt. Ferenc* (1182–1226) azért kapta a *Seraphicus* állandó jelzőt, mert a hagyomány szerint egy szeráf nyomta rá testére Krisztus öt sebhelyét (lásd a magyarra is lefordított *Fioretti* c. gyűjteményt). Négyzavas latin fohászának forrása: *Oratio quotidiana* (lásd pl. Sancti Francisci Assiat, nec non S. Antonii Padvani *Opera omnia*. I. *Opera omnia* Sancti Francisci Assiat. Lugduni 1653. 20). Magyar nyelvű verses parafrázisát lásd RMKT XVII./VII. 31. 444.

230:10 *Zsófia*: legendás római szent asszony a 2. sz.-ban. (Nem tévesztendő össze a Diocletianus idején élt szűz szent Zsófia mártírral.)

230:22 *Processio*: körmenet.

230:24 Valószínűleg az oltáriszentség körülhordozására gondol.

230:30–38 *Aranyszájú Szent János*nak a Máté-evangéliumhoz (annak 10. fejezetéhez) írott 34. homíliáját idézi, a kezdet után. Az idézet első részét csak magyarra fordítva írja le, az idézett rész utolsó mondatát latinul is. Ennek a mondatnak első fele a PG kiadásának latin szövegével (LVII. 390) egyezik meg, második fele azonban sokkal pontosabban követi az általunk látott másik kiadást (Joannis Chrysostomi *Expositiones in Novum Testamentum*. Francofurti ad Moenum 1697. I. 393). A csak magyarul megadott rész latin eredetijét e nehezebben hozzáférhető helyről idézzük: „Nam quemadmodum serpens totum seipsum tradit, nec admodum curat, si corpus inciditur, donec caput suum integrum servet: Eodem tu quoque modo, praeter fidem caetera perdere non cures: profundas universam tuam pecuniam, tradas corpus: vitae ipsi, si opus est, minime parcas, dummodo fidem serves quae caput et radix est: qua servata etiam omnia perdas, omnia tamen rursus majora cum magnificentia recuperabis.” Az utolsó mondat a PG idézett helyén: „Fides enim caput est et radix: illaque servata, etiam omnia amiseris, omnia postea abundantius recuperabis.”

231:1 *Kiadott fogadás*: lásd a beszéd jegyzeteinek bevezetőjét.

231:4 *Annya*: Zakrzeska Anna (†1658).

231:8 Báthori Zsófia és Lorántffy Zsuzsanna kapcsolatáról lásd Nagy László: *A „véres nagyszony”*. In: *Kard és szerelem*. Bp. 1985. 309–44.

231:12 *Fia*: I. Rákóczi Ferenc.

231:20–21 Báthori Zsófia birtokait nemcsak az elkeseredett bujdósók pusztították, hanem a katolikus német zsoldosok is. (Lásd Lőcsey Mária: *Báthori Zsófia*. Bp. 1914. 41.)

231:28 *Zurzavar*: a hangalakra lásd TESz III. 1206.

231:29 Lásd a beszéd jegyzeteinek bevezetőjét.

231:33 *Ehez szolgálván*: ehhez tartozván (példaként).

231:33 *Aelianus De natura animalium* c. művét idézi (XV, 21).

231:35 *Rögzölődés*: a latin szövegben *strepitus* 'zaj, lármá, zörgés'.

232:3 *Judith*: lásd Jud.

232:7–9 I. Lipót külön levélben üdvözölte Báthori Zsófia rekatolizálását. (Lásd Lőcsey: i.m. 25.)

232:19 *Tag*: kb. 'az államot alkotó egyének egyike'.

232:19–27 A történetet *Justus Lipsius* (Joest Lips, 1547–1606) németalföldi humanista *Monita et exempla politica libri duo* c. művének megadott helyén mondja el, távolabbi forrása azonban Plutarkhosz Kleomenész-életrajza (22).

232:29–31 A katolikus nagyszonnyal a protestáns Erdély fejedelme, Apafi is kereste a kapcsolatot (Lőcsey: i.m. 27).

233:22 *Malaszt*: kegyelem.

233:22–27 *Jean Bodin* (1529/30–1596) francia filozófus *Six livres de la République* c. művének 4. könyvéből a 6. fejezetre hivatkozik. Természetesen latinul olvasta a munkát: „de rege Borneo nostra aetate proditum est, qui praeter uxores et liberos alloquitur neminem; videtur a nemine; sed domesticus aliquis ex abditis locis arundine ori admota solet adeunters conuenire; ne frequens sit in populi corona, ne omnibus aditu facilis, ne multus fit in suorum, nisi proximorum et familiarum colloquiis, ne iocis, dicterus, lusu; exercitatione publica voluptatem quaerat” stb. (Az általunk használt kiadás: *De Republica libri sex*. Frankfurt 1641.)

233:31 *Teremphetett*: lásd TESz III. 897.

233:41–234:4 Báthori Zsófia jótékonykodására lásd Lőcsey: i.m. 43.

234:1 *Fundatio*: alapítvány.

234:18 *Communikálván*: megáldozván.

234:20 *Csendités*: harangozáskor. Lásd SZT II. 77.

234:22 *Halottakért való soltár*: a 130. (129.) zsoltár (*De profundis*).

234:24 *Devotio*: fogadalom, felajánlás.

234:25 *Vaiassat*: zsiros ételt.

234:26 *Nevezetes Boldog Asszony napjai*: lásd VII. 283:17.

234:29 *Litánia*: könyörgő ima.

234:39 Luigi Lippomano (*Aloysius Lippomanus*, 1500–59) pápai követ és teológiai író *Catena in Exodum* c. művére (1550) hivatkozik. A *catenae patrum* a régi egyházatyák szentírásmagyarázatainak kivonatait láncszerű összefüggésben összeállító bibliai kommentár.

235:10 Báthori Zsófia férje, II. Rákóczi György 1660-ban (lásd kötetünkben IV), fia, I. Rákóczi Ferenc 1676-ban halt meg.

235:31–35 *Szt. Bernát De Vita et rebus gestis S. Malachiae Hiberniae episcopi* c. művének 13. fejezetét idézi: *Deus Malachiae detractores punit*.

235:40 *Ember szollás*: 'rágalmazás, ráfogás, gáncsoskodás'. Lásd NySz III. 278.

236:2 *Inventio*: lelemény(esség).

236:33 *Edgyűgyű*: egyszerű.

237:1–10 E sorokban két, Pliniusnál (*Naturalis historia* XXXVII, 57–58) köz-

vetlenül egymást követő mesés kő, a *dracontia* és az *encardia* tulajdonságai keveredtek össze. Szt. Izidor (560–636) könyvének megadott helyén (*Etymologiarum sive originum libri XX*. L. XVI. c. 14) csak a *dracontia* szerepel, erről így ír a sevillai érsek (id. kiad.): „Dracontites ex cerebro draconis eruitur. Quae nisi viventi abscisa fuerit, non ingemmescit; unde et eam magi dormientibus draconibus amputant. Audaces enim viri explorant draconum specus, spargunt ibi gramina medicata ad incitandum draconum soporem, atque ita somno sopitis capita desecant et gemmas detrahunt.”

237:31 *Vitus*: lásd 229:15. *Opus*: a hagyomány szerint Salamon király (1063–74) vitéze. A *Báthori Gábor* erdélyi fejedelem (1608–13) ereje és bátorsága körül kialakult hagyományról lásd Magyar Kálmán: *A Báthoriak sarkányölő hagyománya. = Somogyi múzeumok közleményei I.* Kaposvár 1973. 118–22. Az itt említett *István* valószínűleg a család ecsedi ágának az a tagja, aki hősiesen küzdve a várnai csatában esett el.

237:32 Itt valószínűleg azt az *Istvánt* említi, aki I. Mátyás idején szerepelt mint országbíró (1471–93) és erdélyi vajda (1479–93), nevéhez fűződik a kenyérmezei győzelem (1479). 1493-ban halt meg.

237:33 *Báthori István* (1533–86) erdélyi fejedelem (1571-től), lengyel király (1576-tól).

237:34 *Báthori Kristóf*: Báthori István bátyja, öccse lengyel trónra távozása után mint vajda helytartó Erdélyben (és nem fejedelem) haláláig, 1581-ig.

237:35 *Báthori András* (†1599) bíboros (1583-tól), 1599-ben rövid ideig erdélyi fejedelem.

237:36 Azt a keveset, amit Zsófia apjáról, *Báthori Andrásról* (1597–1635) tudni lehet, lásd Nagy László: i.m. 315.

238:8 *Leopoldus*: I. Lipót (1657–1705).

238:12 *Majestas*: felség.

238:16 *Protegálni*: támogatni, pártfogolni.

239:2 E templomról lásd kötetünkben IV. 205:11.

239:7 Mt 28,19.

Kritikai jegyzetek

225:30 *dicso* <A2v>get, – 226:3 Bölcs – 226:26 *considerare*, – 226:36 formjához – 228:13 [A 3. lapon az őrszó:] *nifi* – 229:30 Amethyistusnak – 230:35 *majore* – 232:14 köverkezik. – 232:40 ellenne – 233:40 gyógyittatóiá; – 234:14 [A 10. lapon az őrszó:] Aszt – 234:33 hárczolt Amalecitákkál, – 234:38 *fuaie* – 235:15 Popheta – 236:14 igaz – 236:16 mély – 237:1 Czimereres – 237:12 érdemelhetcs – 237:17 tiam, – 237:28 Vallása – 238:10 él – 238:22 szármázó – 239:6 minnyaiátokért – 239:7 Társaságába